

Олена Пчілка й Леся Українка в особистій і творчій взаємодії

У статті переглянуто лесезнавчий топос «складних стосунків» Лесі Українки з її матір'ю Оленою Пчілкою. Наголошено материнську роль у формуванні аксіології, в освіті та розвитку мистецьких талантів дочки, наведено факти ціннісної підтримки її творчого самоздійснення як літераторки й перекладачки.

Ключові слова: творча особистість, талант, цінності, творча самоактуалізація, Леся Українка, Олена Пчілка.

Ніхто ніколи не писав мені так часто і так любо, як ти, і запевне, ніхто й не писатиме. Коли думаю про се, то згадується мені сонет Гейне до його матері.... шкода тільки, що всі ми, і поети, і не поети, по більшій часті буваєм неварті своїх матерів.

Леся Українка, лист до матері від 30 березня 1898 р.

Тема взаємин цих двох талановитих жінок, матері і дочки, та їх роль в українській культурі, попри чимало коментарів у працях пострадянських дослідників, залишається простором, який можна означити оксиморонно як досліджено-незнаний. Таке враження залишається, перш за все, через брак системності у вивченні цього питання. Тема взаємин Лесі Українки з її матір'ю зринає в дослідженнях принагідно: найцікавіше в ході деконструювання народницького дискурсу в українській літературі зламу ХІХ–ХХ ст. (Г. Грабович, О. Забужко, Н. Зборовська, С. Павличко), або як джерело певних точкових художніх імпульсів (М. Моклиця), або з погляду літературної взаємодії на рівні текстів, мотивів і тем (В. Колкутіна), або в історико-культурному контексті епохи та родинного життя (А. Диба, Т. Скрипка, І. Щукіна, М. Федунь) тощо. Уперше кардинально по-новому й контроверсійно, майже скандально, проінтерпретував їхні стосунки Григорій Грабович, зауваживши творче суперництво та маніпулятивне ставлення матері до дочки, намагання контролювати її чи навіть самостверджуватися її коштом [1]. Ніла Зборовська наголосила невідворотну фатальність цих стосунків у житті Лесі Українки як митця: якби не материнські карби і рання психологічна травма, отримана від матері, то, можливо,

не мали б ми генія Лесі Українки. Дослідниця робить припущення про недолюбленість матір'ю як про психологічну чи метафізичну причину Лесиноного захворювання на туберкульоз. Мовляв, її організм у такий спосіб відреагував на материнське відторгнення, неприйняття і критику. І справді, якщо взяти до уваги розкриті психоаналізом динаміку формування дитячого невротизму, то Лесина ситуація дитинства (принаймні якщо судити з коментарів Ольги Косач-Кривинюк та деяких листів представників родини Косачів), поза свідомою волею матері, могла спричинитися у підсумку до хворобливих симптомів. В інших дослідженнях згадки про «складні стосунки» з матір'ю стали своєрідною аксіомою, що ні доведення, ні спростування вже не потребує.

Визнаючи за дослідниками певну рацію і не ставлячи за мету на рівні однієї статті компенсувати брак системності в цьому питанні, хотілося б, усе ж, реабілітувати роль Олени Пчілки в житті її талановитої доньки. Позаяк, протягом всього свого життя Леся Українка залишалася на світлому боці – з вірою, надією, в ході ненастанної самоактуалізації і самоздійснення, на пікові своїх психофізіологічних можливостей. Серед її сучасників важко згадати хоча б когось, хто будучи фізично здоровим і психологічно не травмованим, зумів творчо реалізувати себе більш повно, ніж вона. Власне, хотілося б вести мову не стільки про травмівний бік взаємодії з матір'ю, як про позитивні та сприятливі для розвитку творчої особистості літератора умови, котрі були нею організовані, і за які Леся протягом всього життя була безмежно їй вдячна. Тим більше, що такі тонкі речі як психічне життя дитини і чинники, що склали базову структуру неврозу, не завжди можна трактувати однозначно, а травмівні для однієї особистості чинники, в іншому випадку, можуть не залишити жодних «карбів» чи травм. А надто ж, коли мовиться про онтологію творчо обдарованої особистості.

Батьки Лесі Українки, Петро Антонович Косач та Ольга Петрівна з роду Драгоманових, одружившись, не стали типовим дворянським шлюбом, у якому майновими, професійно-становими та суспільно-політичними питаннями займатися б чоловік, а емоційний мікроклімат родини, дбання про щоденний побут та ін. справи, дотичні до родинного вогнища, забезпечувала б жінка. На перешкоді стали незалежний драгоманівський характер, інтелігентність та літературна обдарованість дружини – однієї з кращих випускниць

Київського пансіону благородних дівиць Агати Нельговської, наділеної блискучими здібностями до оволодіння іноземними мовами й талантом літератора, котра, очевидно, не вважала за можливе для себе обмежитися роллю поміщиці-доматорки. Тип жінки освіченої та активної в громадсько-політичному й культурному житті країни відповідав духові часу останніх десятиліть ХІХ ст. в царській Росії, котрий визначався нігілізмом, народолобством, українофільством, ширенням соціалістичних ідей та фемінізмом. У колі знайомих родин були такі ж інтелігентні та проактивні у різних суспільних галузях жінки: Софія Русова, Марія Ковалевська, Ольга О'Коннор, Людмила Драгоманова, Наталя Кобринська, Ольга Франко та ін.

Вийшовши заміж і народивши шестеро дітей, Ольга Петрівна духовно-психологічно не вмерла, не деградувала і не законсервувалася у т. зв. «комплексі Йони» (за Маслоу) [2], боячись своїм розвитком перевершити свого чоловіка, як багато її сучасниць, і як чимало жінок чинять дотепер. Творчий розвиток як вибір і як цінність матері родини заявили про себе вже в перші роки шлюбу, коли народжувалися й підростали старші діти – Михайло, Леся й Ольга. Саме вони разом із талановитою матір'ю стали безумовним квітом родини. Петру Антоновичу випала роль важлива, проте не така помітна, залаштункова – бути спонсором творчих проєктів дружини та дітей, вести майнові й фінансові справи родини. Закономірно, що вибір творчості як цінності проблемно поєднувався із роллю матері багатодітного дворянсько-поміщицького сімейства, місія якої не передбачала виходу за межі традиційних «трьох К» жіночої долі – Kinder, Küche, Kirche. В Ользі Драгомановій-Косач важко розгледіти спокійну, тиху доматорку, лагідну матір і дружину, берегиню домашнього вогнища. Звідси постійні суперечливості у її характері та реакціях на різні події та людей. Це була вдача гаряча й пристрасна, часто безрадна контролювати свої любов та ненависть [8], і котра, як мені здається, панічно прагнула зберегти себе в творчому тонусі попри геть несприятливі для того обставини життя матері великої родини. Саме це прагнення, на мій погляд, рухало нею після народження Лесі навесні 1871, коли вона, не можучи самотійно вигодувати дитину, спершу їде лікуватися від анемії, а через рік, залишивши вдома дворічного Михайла й однорічну Лесю, вирушає на гостину в Флоренцію до Драгоманових. Петро Антонович натомість у травні 1871 узяв відпустку і зробив усе, щоб врятувати

здоров'я дружини і дочки. Ці поїздки ставляться їй на карб як вияв недостатньої любові до маленької Лесі та егоцентризму [3]. Але перш ніж висловлювати звинувачення, варто пригадати, що мовиться про ще зовсім молоду 22-річну жінку, обдаровану літературним талантом, щодо якого кожна творча особистість має свої обов'язки. А інше – події відбувалися в ХІХ ст., коли у дворянських родинах догляд за дітьми покладений був на няньок і домашніх учителів, і до батьків дитину виносили на руках чи приводили вмиту й усміхнену, а питання вигодовування грудьми забезпечувалося мамками-годувальницями. Мати Лесі Українки в цьому сенсі, очевидно, повелася як типова представниця свого класу і навряд чи й могла припускати навіть, що її відсутність поруч із такими маленькими дітьми – до року-двох, може їх травмувати. Почуттєвість ХІХ ст. суттєво відрізняється від сучасного стану речей, і це також варто враховувати.

Слова Ольги Косач-Кривинюк у листі до Михайла Кривинюка про боязнь «виявити свою ніжність і любов», ніжно ставитись одне до одного, демонструвати емоції тощо як фамільну рису Косачів [6, с. 725], на мій погляд, анітрохи не свідчать про те, як стверджує Ніла Зборовська, що Олена Пчілка була натурою прохолодною на противагу теплій ліричній (чи романтичній) вдачі дочки. Очевидно, що дитячі емоції були зайві й надокучливі в ситуації, коли треба працювати в умовах чіткого розподілу часу між обов'язками матері великої родини й етнографа, літераторки та перекладачки, коли прагнеться зберегти свою суб'єктність, доводити до кінця власні творчі задуми, хочеться визнання і відчуття причетності до чогось більшого, ніж власна родина, – причетності до культурного життя країни та її національного відродження. Потреба в творчому самоздійсненні – це метацінність [2], котра стоїть набагато вище, аніж базові потреби родини і базові обов'язки жінки в цій родині – догляд за дітьми, створення побутового затишку, дбання про кухню, допомога чоловікові й підтримка його ініціатив.

Якщо блокування «дурних» емоцій і формувало певною мірою прохолодну атмосферу в родині, й ускладнювало подальше емоційне розкриття дітей, то з іншого боку, присутність такої матері перетворювала творчу самореалізацію – що для більшості людей перебуває на найвищих щаблях особистісного розвитку – у щось близьке, повсякденно доступне і природне. З раннього дитинства

Олена Пчілка навчала своїх дітей сама. У 1875 чотирирічна Леся з допомогою матері навчилася читати. Першою книжкою, яку вона прочитала, була праця М.Ф. Комарова «Розмови про земні сили» [7, с. 28]. У січні 1876 року Ольга Петрівна привезла старших дітей Михайла та Ларису до Києва, щоб вони довше поспілкувалися з Михайлом Драгомановим і попрощалися з ним перед виїздом за кордон. Маленькій Ларисі всього 5 років, а вона вже присутня на прощальному вечорі лідера київських українофілів і запам'ятовує його улюблену пісню «Ой у полі билинонька коливається» [7, с. 28]. На початку літа 1876 мати показала Лесі букви і навчила складати їх на письмі. Після деяких вправ Леся написала першого в житті листа до Драгоманових у Відень, повідомивши про свої дитячі забавки та інші події родинного життя.

Малі Косачі багатьом запам'яталися виступами на пам'ятних літературних вечорах. 25 лютого 1883 дванадцятирічні підлітки Леся і Михайло Косачі, вдягнені в український національний одяг, беруть участь у Шевченківському святі для дітей, зачитуючи свої вірші. Сама Ольга Петрівна виступила на цьому святі з промовою. Про це свято вона розповіла у статті «До шевченкового свята», а Леся згадує про нього в листі до бабусі Єлизавети Драгоманової від 27 лютого 1883 [11, с. 43]. Вишивана сорочка, корсетка і чумарка довго були в них звичним одягом. На цю деталь вказує, зокрема, Л. Старицька-Черняхівська у спогадах [10, с. 397]. 25 лютого 1889 Лесі виповнилось 18 років, і вже в самій родині Косачів відзначають Шевченкове свято. Участь беруть діти Косачів і селян. Портрет вбраний, читають вірші Кобзаря та ін. В імпровізованому домашньому театрі ставлять драму Олени Пчілки «Кармелюк». Леся – режисер, костюмер, будівничий, творець сцени і артистів [9, с. 41-42]. В грудні 1890 Косачі готують постановку дитячої опери Лисенка «Коза-дереза». Леся – концертмейстер, костюмер, бутафор і гример. Вистава не відбулась через її від'їзд 18 січня 1891 за кордон на лікування [6, с. 141]. Таким чином, включення дітей у культурне життя відбувалося не як пасивний огляд, а як проактивна участь, наслідком чого було карбування досвіду, що їхня праця приймається й схвалюється, що вона необхідна Україні, і саме праця, а не пасивне споглядання. Мовою сучасної гуманістичної психології – мати повсякчас здійснювала ціннісну підтримку патріотичних почуттів у своїх дітей та сприяла розвитку їхніх творчих здібностей.

Саме тому для дітей родини Косачів працювати над перекладами, запам'ятовувати і записувати фольклор, писати власні літературні твори, музикувати, готувати театральні постановки, вчити іноземні мови, читати дорослі праці з етнографії, антропології та історії – було такими ж природними і звичними заняттями, як дитячі ігри та розваги. Якщо декому з наших письменників важко було навіть уявити себе в ролі літератора (Ольга Кобилянська, наприклад, в автобіографії, викладеній у листах до Степана Смаль-Стоцького, згадувала про свої перші творчі спроби наче про вчинене «святотатство» через брак освіти та з огляду на те, що вона жінка, а не чоловік [5, с. 233]), то тут займатися творчою працею було так само природно, як дихати й ходити. Але варто наголосити, що природність ця насправді була штучна – бо всі діти були включені в психолого-педагогічний експеримент матері, котра організувала їхнє життя так, щоби спрямувати їх у потрібному їй напрямку. В автобіографії, надісланій у листі до Омеляна Огоновського, на основі якого він написав розділ своєї історії української літератури, Олена Пчілка писала: «В дітей мені хотілося перелити свою душу й думку, – з певністю можу сказати, що мені се удалось. Не знаю, чи стали б Леся й Михайло українськими літераторами, коли б не я? – може б стали, але хутній (sic!) що ні... Від батька вони не могли б навіть навчитись української мови, бо він нею не вмів говорити. Власне, я «наважила», і завше окружала дітей такими обставинами, щоб українська мова була їм найближчою, – щоб вони змалку пізнавали її якнайбільше. Життя зо мною, та посеред волинського люду сприяли тому» [9, с. 95]. Особистий, творчий та інтелектуальний рівень Олени Пчілки забезпечував настільки високий рівень домагань, що вона ототожнювала їх із потребою розвитку й модернізації української культури. Тут не йдеться про материнський контроль і суто материнське самоствердження з метою закріплення в авторитетній ролі. Звісно, у певні моменти в її поведінці та коментарях (як і в наведеному вище коментарі) читаються самозамилування, гордість за те, що її експеримент вийшов вдалим і, мабуть, особливо у випадку Лесі, навіть перевершив її очікування. Але в цьому був не лише материнський егоїзм, а й констатація реальних фактів, зрештою, адекватна самооцінка й почуття власної гідності.

Її підхід до навчання й виховання дітей був активно-конструктивним: вона моделювала характери, духовний світ та

інтереси дітей, заражаючи своїми творчими, суспільно-політичними й національними цінностями настільки, що інше, відмінне від їхнього, життя, із нижчим аксіологічним рівнем видається їм просто немислимим. Як відомо, найбільш дієвий метод у педагогіці – власний приклад. Ніщо не є таким близьким, рідним і переконливим для дитини як зайнятість їхніх батьків. На думку Ольги Косач-Кривинюк, сильний виховний вплив на старших дітей родини мала захоплена робота матері над виданням збірника «Українські народні взори» та її інтерес до фольклорно-етнографічних матеріалів: «Діти з самого початку свого свідомого життя бачили, що їх мати серйозно й наполегливо працює над узорами – збирає їх, вимальовує, щось пише до них, радиться про них з «ученим» дядьком, нарешті – велика подія – друкує їх. І це робота не над якимсь «дамським рукоділлям», а над збірником «Українських народніх узорів» з їх коханої Звягельщини. З перших років життя ця мати робота поруч з «Трудами» Чубинського навчила дітей поважати роботу коло найрізноманітнішої української етнографії» [7, с. 43]. Книжка українських народних узорів, зібраних і впорядкованих Ольгою Петрівною – перша наукова праця, матеріали для якої вона почала збирати одразу після приїзду на Волинь, вийшла з друку в травні 1876 [9, с. 11]. Леся бачила матір із книгою, з голкою за вишиванням, як упорядницю наукового етнографічного видання, як учасницю культурно-громадських акцій, заходів і літературно-мистецьких вечорів, як літераторку, як перекладачку, щиро зацікавлену фольклором, етнографією, літературою, архітектурними пам'ятками і театральним життям. І вона наслідувала її: ще зовсім маленькою вона освоює мистецтво вишивки, декламує вірші, бере участь у дорослих літературно-мистецьких заходах, цікавиться життям інших країн, вчить іноземні мови, перекладає, пише літературні твори.

Інтерес до народної творчості вилився в Лесині власні фольклорно-етнографічні збірники «Купала на Волині», «Колодяженські пісні», «Народні мелодії», які з її голосу записав і впорядкував К. Квітка. Зовсім маленькою, в шість років, вона «навчилася шити й вишивати, а як їй подарували тоді нитнички й гольника, то вона шанувала й пильнувала їх більше, ніж усіх забавок. І тоді вже задумувала вишити батькові сорочку» [9, с. 13]. Вона добре зналася на узорах й артистично виконувала сучасні й стародавні українські народні вишиванки [7, с. 33]. Влітку 1889 Маргарита

Комарова відвезла на Канівщину вишитий разом із Лесею рушник для хати на могилі Тараса Шевченка. Коли в 1891 Ольга й Леся з матір'ю відвідали могилу поета, то бачили той рушник на чільному місці в хаті [7, с. 105]. Це захоплення відгукнеться і в пізніших часах – у надісланих Драгомановим у Софію сорочках, вишитих Лесею й Ольгою (в листі від 26 квітня 1892 Л.М. Драгоманова дякує за подарунок, який викликав у всіх «восторг и удивление» і зауважує: «Какие в самом деле рукодельницы ваши девочки» [7, с. 181]); в подарунку-вдячності ялтинському лікареві Дерижанову, коли до Великодня 1898 Леся разом із сестрами Ольгою й Оксаною пошили йому сорочку та оздобили виконаними срібними нитками подільськими візерунками [12, с. 48].

Крім особистого прикладу, Олена Пчілка дуже майстерно здійснювала ціннісну підтримку Лесиних творчих пошуків, надаючи їй таланту потужний імпульс до росту. У жовтні 1884 вже найперші її віршові спроби – «Надія», «Сапфо» – опиняються надрукованими в українському періодичному виданні «Зоря», що виходило за кордоном, у Галичині, під псевдонімом Лесі Українки. Сам факт публікації цих порівняно слабких, учнівських віршів мусив неабияк надихати і підтримувати прагнення творчого самовираження в душі авторки-підлітка: отже, дорослий світ сприймає її творчість усерйоз, для неї у просторі літератури знаходиться окреме місце. Щоб заохотити Лесею і Михайла до літературної праці, Олена Пчілка дала їм завдання взимку 1884-85 р. перекласти уривок М. Гоголя «Вечори на хуторі біля Диканьки» [9, с. 28]. З братом Михайлом, який приїхав на канікули, Леся змагалася також у перекладах творів Гомера й Овідія [7, с. 54]. Виданням перекладу з російської книги Гоголя «Вечерниці» («Зачароване місце» і «Пропаща грамота»), який Леся виконала разом зі своїм братом Михайлом, вклавши у нього власні кошти і написавши передмову, Олена Пчілка підтримала в дітях також інтерес до перекладацької діяльності. В червні 1887 у Львові коштом Олени Пчілки і Наталі Кобринської вийшов друком жіночий альманах «Перший вінок», у якому Лесині твори були надруковані поруч із материними. 26 березня 1890 до дев'ятнадцятої річниці Лесиних іменин Олена Пчілка дарує їй альбом із золотим обрізом у темно-коричневій оправі, зверху оздоблений срібним художнім орнаментом з витиснутим посередині написом «Poesie», ніби підкреслюючи, що її тексти достойні ошатного оформлення. Леся

згодом запише до цього альбому 45 віршів, створених у 1890-1895 рр. Перше авторське видання Лесі Українки, збірка «На крилах пісень», і переклади «Книги пісень» Гейне стали першим серйозним кроком до слави, водночас це були переконливі «на всю новочасну соборну Україну» ситуації успіху для ще зовсім юних літераторів. І всі ці публікації йшли в незмінному материнському супроводі: Олена Пчілка сама листувалася з видавцями і редакторами, брала діяльну участь у підготовці видань до друку – була водночас редактором, коректором, менеджером і спонсором.

Ретельне опікування Олени Пчілки публікацією творів її дітей Лесі Українки, Михайла Обачного та Олесі Зірки на сторінках галицької періодики можна приписати, звісно ж, материнському егоїзмові і прагненню похизуватися перед іншими талановитістю своїх чад. Але як свідчать сучасні дослідники психології творчості – для обдарованих дітей надзвичайно важливою є саме така підтримка і розуміння – у формі прийняття й поцінування їхнього таланту, віднайдення йому практичного застосування, створення ситуацій загального визнання чи успіху. Для маленького художника важливо, щоби мама разом із добрим словом повісила його картину на стіну, а не заховала у шухляду. Олена Пчілка забезпечила своїм дітям це раннє поцінування не лише в рамках родини, а на рівні всього культурного простору тогочасної України. Для Лесі Українки це було водночас відкриття свого творчого призначення і ранньої слави. І зайво казати, що вкладаючи час і зусилля в творчу реалізацію дітей, Олена Пчілка певною мірою відходила на другий план сама із власними творами і власними амбіціями, поступаючись місцем своїй талановитій дочці.

Навіть коли родина переживає матеріальну скруту, бо діти підростали, і треба було дбати про навчання молодших дітей родини, знаходяться кошти, щоб оплачувати вчителя омріяної англійської та італійської мов для Лесі. 30 жовтня 1889 в листі до сина Михайла Ольга Петрівна писала, що матеріальний стан сім'ї не дозволяє відіслати на навчання Ольгу: «Лесі скільки місяців треба посилать по 60 руб. (бо німці 50 руб.), та на свій розход, та ще Леся бере лекції англійської й італійської мов; я не могла одмовити їй в сьому, бо тільки ж вона й «жива» тією всякою словесністю» [9, с. 47–48]. Поряд із підтримкою літературних видань та вивчення іноземних мов, йшла також ціннісна підтримка інших мистецьких обдарувань

Лесі. Зокрема, саме з ініціативи матері в жовтні 1876 було придбано для неї рояль, що раніше був власністю Л.М. Драгоманової. Тітка Саша першою вчила Лесю грати на фортепіано, про що згадувала Ольга Петрівна в листі до Драгоманових від 23 вересня 1880, відзначаючи здібності дочки до музики. Згодом у Києві Леся братиме уроки гри на фортепіано в дружини М.В. Лисенка Ольги Олександрівни з дому О'Конор. Мати Олени Пчілки, Лесина бабуся і хрещена Єлизавета Драгоманова зголосилася фінансувати її навчання в художній школі Миколи Мурашка, і Леся певний час там навчалася. Необхідні книги чи рукописи, за найпершою вимогою, знаходилися й надсилалися будь-куди, де Леся перебувала. Навіть коли вона стала дорослою і визнаною авторкою, Олена Пчілка незрідка брала на себе посередницьке спілкування із видавцями, і зрештою, сама як редакторка «Рідного краю» публікувала й популяризувала твори своєї доньки. Будь-яка найменша ініціатива з Лесиноного боку в напрямку самоосвіти і саморозвитку підтримувалася матір'ю. І відбувалася ця підтримка великою мірою завдяки творчому обдаруванню й вагомому місцю творчості в аксіології самої матері. Леся ніколи не була у родині в статусі інваліда, утримування якого всім дорого обходиться в матеріальному плані, навпаки, родичі, і насамперед мати, дуже гнучко підходили до забезпечення її потреб, і творчих насамперед, бо саме вони давали Лесі сили і волю до життя.

Як переконають сучасні дослідження психології творчості, талановиті люди, які змогли себе достойно здійснити, найбільше цінують у своєму житті тих людей, котрі відкрили їм диво самоактуалізації – беззастережну віру в своє обдарування й усвідомлення необхідності щоденної праці над самовдосконаленням. У родині Косачів це диво подарувала своїм талановитим дітям така ж талановита мати, поєднавши у собі особистість, яка дала їм фізичне життя із особистістю, яка надала безліч духовних імпульсів для саморозвитку. Розвиток Лесі Українки як митця можна умовно поділити на кілька фаз, які відповідають нормам становлення кожної творчої особистості: 1) наслідування; 2) співробітництво; 3) конкуренція; 4) орієнтування на ширші цінності; 5) орієнтування на власні цінності [4]. В літературу вона була за руку приведена матір'ю і, певно ж, що спершу намагалася наслідувати у творчості її та інших старших авторів. Дуже швидко проте вона доростає до статусу співробітника Олени Пчілки на рідному полі української

культури. Їхні «уліти», переклади, громадська діяльність відбуваються цілком на паритетних засадах. В критиці й публіцистиці, навіть у жандармських донесеннях вони згадуються поруч. Водночас дедалі наростає дистанціювання і певна конкуренція, хоч вона й ніде не сягає надто високої гостроти. Наприклад, Леся досить стримано зауважує Франкові у відповідь на його зіставлення її віршів із материними, що він цим самим поставив її у «фальшиве положення» [13, с. 82]. Мати, зі свого боку, не могла не помічати, що поруч в особі її дочки виросла літературна сила, яка починає переростати й переважувати значимістю її саму. Зокрема в жандармському донесенні про перебування львівського художника Івана Труша в Києві та його працю над портретами відомих українських письменників зауважується, що Олена Пчілка «даже обидилась, когда узнала, что портрет снимался не с ее, а с ее дочери для Львовской галереи» [10, с. 284]. Ці та інші поодинокі випадки, які знаходимо в залишених із ХІХ ст. текстах, могли в житті бути значно частішими і вести до явних чи прихованих конфліктів. І певно ж, майже тридцятирічній на той час дочці хотілося вийти із тіні своєї експансивної матері, а матері, можливо, у якісь миті імпонувала егоїстична втіха від приписування собі більшої значимості, ніж підтримка таланту дочки.

Проте в цілому, стосунки Олени Пчілки та Лесі Українки можна розглядати як взірцеву історію формування й посилення творчих цінностей та підтримку всебічно обдарованої особистості з боку найближчого родинного кола. Творчість – амбівалентна, вона дарує екстатичні досвіди, але водночас подекуди рве зв'язки з прагматичним світом. Ростити генія – небезпечно, бо він виростає не для родини і не для особи, котра вкладає в нього свої сили, а хутчіш тільки їхнім коштом, виростає для значно більших соціальних утворень – як нація і світова людська спільнота. А служіння й праця його вимірюються не роками земного життя, а століттями й тисячоліттями культурного життя країн та існування цивілізацій. І мати, і дочка були свідомі цих істин.

Література

1. Грабович Г. До історії української літератури (Дослідження, есеї, полеміка). Київ: Критика, 2003. 632 с.
2. Гуманистическая и трансперсональная психология: Хрестоматия. Минск: Харвест, Москва: АСТ, 2000. 592 с.

3. Зборовська Н. Моя Леся Українка. Тернопіль: Джура, 2002. 228 с.
4. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень. Колективна монографія. Житомир: Рута, 2006. 320 с.
5. Кобилянська О. Твори в п'яти томах. Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1963. 768 с.
6. Косач-Кривинюк О. Перебування Лесі Українки в Луцьку // Скрипка Т. Спогади про Лесю Українку. Київ: Темпора, 2017. 368 с.
7. Косач-Кривинюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості. Нью-Йорк, 1970. 923 с.
8. Косач-Кривинюк О. Мати Лесі Українки (з моїх споминів) // Скрипка Т. Спогади про Лесю Українку. Київ: Темпора, 2017. С. 134–135.
9. Мороз М.О. Літопис життя та творчості Лесі Українки. Київ: Наукова думка, 1992. 628 с.
10. Старицька-Черняхівська Л. Хвилини життя Лесі Українки // Спогади про Лесю Українку. Київ: Дніпро, 1971. С. 396–414.
11. Українка Леся. Листи: 1876–1897. Київ: Комора, 2016. 512 с.
12. Українка Леся. Листи: 1898–1902. Київ: Комора, 2017. 544 с.

References

1. Grabovych G. *Do istoriyi ukrayinskoyi literatury* (Doslidzhennya, eseyi, polemika) [To the history of Ukrainian literature. Research, essays, controversy]. Kyiv, 2003. 632 p.
2. *Gumanystycheskaya y transpersonalnaya psichologyya: Xrestomatyya* [Humanistic and transpersonal psychology]. Minsk, Moscow, 2000. 592 p.
3. Zborovska N. *Moya Lesya Ukrayinka* [My Lesya Ukrainka]. Ternopil, 2002. 228 p.
4. *Zdibnosti, tvorchist, obdarovanist: teoriya, metodyka, rezultaty doslidzhen. Kolektyvna monografiya* [Abilities, creativity, giftedness: theory, methodology, research results. Collective monograph]. Zhytomyr, 2006. 320 p.
5. Kobylyanska O. *Tvory v p'yaty tomax* [Works in five volumes]. Kyiv, 1963. 768 p.
6. Kosach-Kryvynyuk O. *Perebuvannya Lesi Ukrayinky v Luczku* [Lesya Ukrainka's stay in Lutsk]. In: *Skrypka T. Spogady pro Lesyu Ukrayinku*. Kyiv, 2017. 368 p.
7. Kosach-Kryvynyuk O. *Lesya Ukrayinka. Xronologiya zhyttya i tvorchosti* [Lesya Ukrainka. Chronology of life and creativity]. Nyu-Jork, 1970. 923 p.
8. Kosach-Kryvynyuk O. *Maty Lesi Ukrayinky (z moyix spomyniv)* [Mother of Lesya Ukrainka. From my memories]. In: *Skrypka T. Spogady pro Lesyu Ukrayinku*. Kyiv, 2017. pp. 134–135.
9. Moroz M. *Litopys zhyttya ta tvorchosti Lesi Ukrayinky* [Chronicle of Lesya Ukrainka's life and work]. Kyiv, 1992. 628 p.
10. Staryczka-Chernyaxivska L. *Xvylyny zhyttya Lesi Ukrayinky* [Minutes of Lesya Ukrainka's life]. In: *Spogady pro Lesyu Ukrayinku*. Kyiv, 1971. pp. 396–414.
11. *Ukrayinka Lesya. Lysty: 1876 – 1897* [Letters: 1876 – 1897]. Kyiv, 2016. 512 p.
12. *Ukrayinka Lesya. Lysty: 1898 – 1902* [Letters: 1898 – 1902]. Kyiv, 2017. 544 p.

Halina Levchenko. Olena Pchilka and Lesya Ukrainka in Personal and Creative Interaction. In article has been reviewed leseknowledge topos «complicated relationships» between Lesya Ukrainka with her mother Olena Pchilka. The need to shift the accent in evaluating relationships talented mother and daughter justified different from modern sensuality XIX century, educational traditions noble class, unsteadily in the unambiguous definition genesis of neurotic symptoms. Mother's role is emphasized in formation of creative axiology, in the education and development of artistic daughter's talents, are given the facts of value support its self-fulfillment like the writer and interpreter. Personal example mother, created by her family atmosphere of creativity and self-education, secured by her early success children's situations in literary and translation work, material support for their development creative talents – that all important favorable factors that promote the development of creative abilities. Relationships between mother and Lesya Ukrainka passed the necessary phases formation of any creatively gifted personality: 1) imitation; 2) cooperation; 3) competition; 4) focusing on broader values; 5) focusing on your own values.

Key words: creative personality, talent, values, creative self-actualization, Lesya Ukrainka, Olena Pchilka

---

Левченко Галина Дмитрівна – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри українського літературознавства та компаративістики Житомирського державного університету імені І. Франка, ruhe@ukr.net

УДК 821.161.2(09) Косач

Алла Диба

За лаштунками судилища «СВУ»: епізод життєпису родини Косачів-Кривинюків

Ця наукова розвідка виконана у межах проектів, які фінансуються за рахунок коштів бюджетної програми «Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень» (КПКВК 6541230).

Наукова розвідка оприлюднює і коментує текст спогадів племінника Лесі Українки Михайла Кривинюка-молодшого (1905–1993) про один з епізодів життя родини Косачів-Кривинюків 1930-го року, коли одночасно з перебуванням Михайла Кривинюка-старшого (1871–1944) у харківській в'язниці на Холодній горі його старшого сина органи держбезпеки намагалися залучити до співробітництва позаштатним освідомлювачем.